

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ У ЧЕХІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Любов Нос

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, UA-79005
lyubov.nos@lnu.edu.ua*

Проведено комплексний аналіз особливостей розвитку та реформування системи освіти Чеської Республіки у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Обґрунтовано, що модернізація освіти в Чехії є стратегічним ресурсом суспільного розвитку та ґрунтується на поєднанні внутрішніх соціально-економічних, культурних факторів і зовнішніх імперативів міжнародного співробітництва. Охарактеризовано основні напрями реформування освітньої політики: забезпечення рівного доступу до якісної освіти впродовж життя, децентралізація управління, розвиток автономії, інноваційності, відкритості та прозорості закладів освіти, формування системи моніторингу й оцінювання якості освітніх послуг.

Проаналізовано структуру освітньої системи Чехії. Особливу увагу приділено базовій освіті, що формує фундаментальні компетентності та сприяє розвитку креативного мислення, комунікативних навичок, толерантності та готовності здобувачів освіти до подальшої соціалізації. Висвітлено особливості середньої освіти, умови вступу до університетів та специфіку провадження освітнього процесу у закладах вищої освіти. Розглянуто модернізацію вищої освіти на засадах Болонського процесу, багаторівневу систему підготовки, а також діяльність провідних університетів, зокрема Карлового університету.

Окремо зазначено досвід Чехії у сфері децентралізації в освітній галузі. Розкрито діяльність Центру інформації та консультування, який забезпечує широкий спектр інформаційно-консультативних послуг та Ради з досліджень, розробок та інновацій, що виконує функції провідного консультативного органу при Уряді Чеської Республіки. Зроблено висновок, що поєднання державного контролю із системою добровільної незалежної експертизи сприяє підвищенню якості освітніх послуг і наближає чеську модель до європейських практик. Досвід Чеської Республіки може бути корисним для України в процесі реформування освітньої політики та адаптації її до вимог ЄС.

Ключові слова: Чехія, європейський освітній простір, чеська освітня система, модернізація системи освіти, освітнє середовище, багаторівнева підготовка, моніторинг освітніх послуг, реформування освіти, децентралізація системи освіти.

Постановка проблеми. Чеська Республіка демонструє найбільш системний та цілісний підхід до реалізації реформ, спрямованих на повноцінну інтеграцію до європейського освітнього простору. Головною у цьому процесі є модернізація системи освіти, яку розглядають як стратегічний ресурс

суспільного розвитку. Формування та розвиток освітньої політики Чеської Республіки, як і більшості країн Європейського Союзу, зумовлені взаємодією внутрішніх соціально-економічних і культурних чинників та зовнішніх імперативів міжнародного співробітництва. Послідовні і структурні зміни свідчать про те, що країна прагне максимально наблизитись до сучасної європейської системи освіти і досягнути стандартів ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час дослідження проведено аналіз праць українських науковців, які вивчали різні аспекти чеської системи освіти. Зокрема, О. Гаращук та В. Куценко [3] розглядають трансформаційні процеси в системі освіти Чехії крізь призму поняття “освітня парадигма”. Автори аналізують, як зміна парадигмального підходу вплинула на структуру та зміст навчальних програм, організацію освітнього процесу, підготовку кадрів і формування нової системи знань. Акцент зроблено на досвіді Чехії у впровадженні європейських стандартів освіти, переході до компетентнісної моделі та посиленні ролі інноваційних методів навчання. Головні реформи чеської освітньої системи, зміни у середній і вищій школі, вплив Болонського процесу, а також розвиток концепції навчання впродовж життя розглядають Н. Муранова та О. Поліщук [4]. Особливу увагу автори приділяють ролі Європейської системи кваліфікацій, децентралізації управління та впровадженню нових підходів у підготовку спеціалістів. Реформи державної освітньої політики Чехії у період підготовки до вступу Чеської Республіки до Європейського Союзу досліджувала також Н. Бондарчук [2].

Нашу увагу привертає дослідження О. Плужник [5] про історію розвитку спеціальної освіти в Чехії. Вчена аналізує перехід від ізоляційної моделі до інклюзивного навчання, законодавчі зміни та соціально-культурні чинники, які зумовили інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами в заклади загальної середньої освіти. Цікавим є дослідження О. Бочарової щодо специфіки роботи з обдарованими дітьми в Чеській Республіці. Автор аналізує організаційні форми навчання, психолого-педагогічний супровід та державні програми підтримки обдарованих здобувачів освіти.

У цьому контексті вивчення прогресивних ідей освітньої політики Чеської Республіки, аналіз її нормативно-правових орієнтирів та виявлення провідних тенденцій подальшого розвитку є актуальним для використання позитивного зарубіжного досвіду у процесі адаптації освіти України до європейських стандартів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз особливостей розвитку системи освіти у Чехії, визначення її головних тенденцій з урахуванням історичних передумов та європейського контексту.

Виклад основного матеріалу. Державна політика Чеської Республіки у сфері освіти є пріоритетним напрямом і регулюється нею з урахуванням інтересів як суспільства загалом, так і кожного індивіда зокрема. Реформування освітньої політики у цій країні базувалося на комплексному підході, що дало

уряду можливість оперативно інтегрувати національну систему освіти до європейського освітнього простору та узгодити її з європейськими стандартами. Під час реформування державного управління стратегія визначала головні завдання, стратегічні цілі та заходи, спрямовані на гармонізацію системи освіти з вимогами ЄС з одночасним збереженням її національної специфіки [7, с. 42].

Основними стратегічними цілями освітньої політики в Чеській Республіці визначено такі: а) мотивація й задоволення освітніх потреб громадян будь-якого віку шляхом забезпечення рівного доступу до якісної освіти впродовж усього життя громадян; б) надання якісних освітніх послуг, підвищення якості освіти; в) децентралізація державного управління освітньою сферою, розподіл повноважень і функцій між органами управління із широким залученням громадськості, соціальних партнерів та інших суб'єктів (представників) громадянського суспільства; г) розвиток автономії, інноваційності, відкритості та прозорості всіх закладів освіти; д) підтримка соціального та професійного стану (статусу) педагогічних і науково-педагогічних працівників, мотивації їхнього професійного вдосконалення в умовах інформаційного суспільства; е) створення системи оцінювання якості й ефективності освіти на всіх рівнях державного управління, адміністрування та моніторингу результатів навчання [2, с. 9].

На нашу думку, проведені реформи в освітній політиці Чехії сприяли підвищенню якості освіти, оскільки зросла роль стандартів і оцінювання як інструментів контрольної функції держави. В умовах децентралізації управління освітою місцеві органи та заклади освіти набули більшої автономії.

Як показало вивчення джерел, освітня система Чеської Республіки регламентується Законом «Про освіту» від 1 січня 2005 р. Відповідно до його положень, освітня мережа охоплює такі інституційні рівні: заклади дошкільної освіти (*mateřské školy*), базові школи (*základní školy*), середні школи (*střední školy*), консерваторії (*konzervatoře*), вищі професійні училища (*vyšší odborné školy*), школи мистецтв (*základní umělecké školy*), мовні школи з правом проведення державних мовних іспитів (*jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky*), а також заклади вищої освіти (*vysoké školy*). Особливе значення мають базові школи, які забезпечують реалізацію обов'язкової базової освіти. Термін навчання становить дев'ять років та охоплює вік дітей від шести до п'ятнадцяти років. Освітній процес у базових школах структуровано за двома ступенями: перший (1–5 класи) та другий (6–9 класи). Головними завданнями початкової школи (1–5 класи) є формування навчальних стратегій, спрямованих на розвиток творчого мислення учнів, навичок ефективної комунікації та збереження фізичного й психічного здоров'я здобувачів освіти. Значну увагу приділяють вихованню культури взаємодії, толерантності, умінню з повагою ставитися до представників інших культур та визнавати різноманіття духовних і моральних цінностей, а також об'єктивно оцінювати власні здібності й можливості. Набуті

знання та навички розглядають як основу для успішного використання у життєвих ситуаціях і майбутній професійній діяльності [1, с. 127, 128].

Отже, можемо стверджувати, що початкова освіта в Чеській Республіці забезпечує здобувачам освіти не лише засвоєння базових знань і навичок, а й формує фундаментальні компетентності, необхідні для подальшого навчання та соціалізації. Її пріоритетами є розвиток креативного мислення, комунікативних умінь, толерантності, здатності до саморефлексії та практичного застосування знань. Визначені завдання узгоджуються з європейськими освітніми стандартами, орієнтованими на всебічний особистісний розвиток та підготовку учнів до активної участі у суспільному й майбутньому професійному житті.

Завершення базової освіти є важливою передумовою для продовження навчання у середній школі. Навчання у державних школах, де освітній процес провадиться чеською мовою, є безоплатним. Функціонують також приватні заклади освіти, які пропонують платні послуги та альтернативні навчальні програми. Для вступу до закладів вищої освіти обов'язковою умовою є завершення середньої освіти з отриманням атестата зрілості (*maturitní vysvědčení*) [6].

Перейдемо до аналізу системи вищої освіти Чеської Республіки, яка характеризується розвиненою інституційною структурою, що охоплює 62 заклади, серед яких 28 функціонують у державному секторі, а 34 – у приватному. Впродовж останнього десятиліття простежується зростання їхньої структурної розгалуженості: кількість факультетів збільшилася з 70 до 120. Лише у Празі функціонує вісім закладів вищої освіти, де навчаються близько 90 тис. студентів. Важливо зазначити, що, починаючи з 1999 року, після набуття Чехією членства в Європейському Союзі, іноземні громадяни отримали можливість безоплатного здобуття вищої освіти у державних закладах, за умов оволодіння чеською мовою та забезпечення фінансових витрат на проживання. Університети Чехії реалізують багаторівневу систему підготовки, що відповідає принципам Болонського процесу: бакалаврські програми (*bakalář, bakalář umění*) тривалістю 6–8 семестрів та магістерські програми (*magistr*) із загальною тривалістю навчання 5–6 років. Це засвідчує структурну узгодженість національної освітньої моделі з європейським освітнім простором. Студенти можуть обрати очну, дистанційну, або змішану форму здобуття освіти. Освітній процес провадиться у формі лекцій, семінарських та практичних занять. Важливою складовою є практика. Відвідування лекцій не є обов'язковим для студентів, проте участь у семінарах та інших заняттях у невеликих групах є необхідною умовою. У кожному університеті є бібліотека, де студенти мають можливість користуватися підручниками, а також комп'ютерним обладнанням (комп'ютерами, принтерами, копіювальними апаратами тощо).

Найстарішим і найбільшим закладом вищої освіти у Чехії є Карлів університет. Він був заснований у Празі чеським королем і імператором Священної Римської імперії Карлом IV у 1348 році. Початково структура

університету містила чотири факультети: вільних мистецтв, медицини, права та теології. Сьогодні до його складу входять 17 факультетів, де навчається близько 37 тис. здобувачів освіти. Університет пропонує приблизно 140 програм бакалаврського та магістерського рівнів, а також 23 програми підготовки докторів філософії. Найбільш конкурентною спеціалізацією вважається психологія, де конкурс становить близько 30 осіб на одне місце. Серед відомих випускників університету – Ян Гус, Нікола Тесла та Альберт Ейнштейн [8].

У контексті модернізації національної системи освіти та посилення ролі профорієнтаційної роботи заслуговує на особливу увагу досвід Чеської Республіки щодо діяльності Центру інформації та консультування. Ця інституція безоплатно забезпечує широкий спектр інформаційно-консультативних послуг, починаючи від профорієнтаційної роботи з учнями початкової школи і закінчуючи плануванням кар'єри, вибором професійної траєкторії та перепідготовкою фахівців. Концептуальною основою реалізації профорієнтаційних заходів є взаємодія суб'єктів освітнього процесу за моделлю “учні–батьки–школа”, відповідно до якої учні мають отримувати актуальну інформацію про професії та стан ринку праці. Батьки виконують підтримувальну функцію, а школа забезпечує консультування. Зазначимо, що функції професійного консультування розподілені між кількома інституціями державного та недержавного секторів: Міністерством освіти, молоді та спорту; Міністерством праці і соціальної політики; Міністерством промисловості та торгівлі; неурядовими організаціями; а також індивідуальними фахівцями-консультантами. На нашу думку, така багаторівнева система забезпечує комплексність та ефективність профорієнтаційної підтримки [4, с. 198].

В останнє десятиліття в освітній процес закладів освіти Чехії міцно увійшли інформаційні технології. Це сприяло позитивним трансформаціям в освітньому середовищі та активізацією інноваційної діяльності науково-педагогічних працівників. З огляду на це привертає увагу діяльність Ради з досліджень, розробок та інновацій, що виконує функції провідного консультативного органу при Уряді Чеської Республіки. Головним завданням Ради є визначення стратегічних пріоритетів розвитку науково-дослідної сфери та підготовка пропозицій, які підлягають затвердженню Міністерством фінансів. Досвід Чеської Республіки свідчить про те, що сталий розвиток освіти та науки не може забезпечуватися виключно за рахунок державних ресурсів, оскільки суттєву частку у фінансуванні наукових досліджень – близько 49 % – становлять інвестиції приватного сектору.

Доцільно зазначити, що у Чехії успішно відбуваються реформи, пов'язані з децентралізацією в освітній галузі. Основними складниками означених реформ є:

- запровадження адміністрування в системі освіти на засадах автономізації організації діяльності навчальних закладів;
- адміністрування та моніторинг результатів навчання;

- розвиток автономії, інноваційності, відкритості та прозорості всіх закладів освітньої сфери;
- підтримка соціального та професійного статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, мотивації їхнього професійного вдосконалення;
- розподіл повноважень та функцій між органами управління із широким залученням громадських, соціальних партнерів та інших представників громадянського суспільства;
- створення системи оцінювання якості та ефективності освіти на всіх рівнях державного управління.

Як бачимо, у Чеській Республіці питання забезпечення якості освіти перебуває у центрі уваги державних інституцій. Контроль за цим процесом виконує Агентство з акредитації. Поряд із ним Акредитаційна комісія Чеської Республіки відповідає за акредитацію та систематичну оцінку функціонування вищої освіти. Водночас заклади вищої професійної освіти підлягають контролю та оцінюванню з боку Шкільної інспекції. Крім того, університети та інші заклади можуть проходити оцінювання незалежними експертами з власної ініціативи [3, с.79].

Вважаємо, що передбачена можливість добровільного проходження незалежної експертної оцінки сприяє розвитку внутрішніх механізмів підвищення якості. Така модель поєднує державний контроль із елементами саморегуляції, що наближає її до практик, поширених у країнах Європейського Союзу.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що Чеська Республіка демонструє послідовний і комплексний підхід до модернізації національної системи освіти, орієнтуючись на європейські стандарти та водночас зберігаючи власну національну специфіку. Стратегічні пріоритети чеської освітньої політики – забезпечення рівного доступу до якісної освіти, розвиток навчання впродовж життя, децентралізація управління, підвищення автономії закладів освіти та підтримка педагогічних кадрів – сприяли формуванню конкурентоспроможної та відкритої освітньої системи. Важливим чинником реформ стало посилення інноваційності освітнього процесу та активне використання інформаційних технологій. Успішним є також досвід Чехії у розбудові ефективної системи профорієнтаційного консультування.

Розвиток вищої освіти, зорієнтованої на принципи Болонського процесу, інтеграція у європейський освітній простір, створення системи зовнішнього та внутрішнього оцінювання якості, а також поєднання державного контролю з добровільною незалежною експертизою засвідчують прагнення Чехії до забезпечення високого рівня освітніх послуг.

Отже, освітня політика Чеської Республіки може слугувати прикладом для України у контексті реформування та адаптації національної системи освіти до вимог Європейського Союзу. Використання прогресивних ідей чеського досвіду

сприятиме вдосконаленню вітчизняної моделі управління освітою, підвищенню її якості та конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

1. Біницька К. Б. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти у країнах Східної Європи: теорія і практика : монографія / за наук. ред. Г. Терещука. Хмельницький : ФОП Цюпак А. А., 2018. 376 с.
2. Бондарчук Н. О. Державна політика Чехії в галузі освіти: стан і тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. наук : спец. 25.00.02 – механізми державного управління. Київ, 2008. 22 с.
3. Гаращук О. В., Куценко В. І. Освітня парадигма як засіб модифікування системи знань: досвід Чехії. Регіональні студії. Ужгород : Вид. дім “Тельветика”, 2021. Вип. 27. С. 77–82. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39579> (дата звернення: 04.09.2025).
4. Муранова Н. П., Поліщук О. В. Досвід реформування системи освіти в Чехії. Матеріали наук. конф. Національного авіаційного університету. Київ, 2018. С. 195–198. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/34026> (дата звернення: 10.09.2025).
5. Плужник О. В. Становлення та розвиток спеціальної освіти в Чехії. Молодий вчений. 2017. № 11. С. 420–423.
6. Система освіти в Чеській Республіці [Електронний ресурс]. URL: <https://doskolyspolecne.cz/uk/sistema-osviti-v-ceskij-respublici/> (дата звернення: 04.09.2025).
7. Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та США : монографія / [А. П. Джурило, О. З. Глушко, О. І. Локшина та ін.]. Київ: ТОВ “КОНВІ ПРІНТ”, 2018. 192 с.
8. Університети Чехії [Електронний ресурс]. URL: <https://s-osvita.com.ua/ua/obuchenie-za-rubezhom/obrazovanie-v-chekhii/1109-universiteti-chekhiji> (дата звернення: 04.09.2025).

References

1. Binitska, K. B. (2018). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї osvity u krainakh Skhidnoi Yevropy: teoriia i praktyka* [Preparation of future primary school teachers in Eastern European countries: Theory and practice] (H. Tereshchuk, Ed.). Khmelnytskyi: FOP Tsiupak A. A. [in Ukrainian].
2. Bondarchuk, N. O. (2008). *Derzhavna polityka Chekhii v haluzi osvity: stan i tendentsii rozvytku* [State policy of the Czech Republic in the field of education: State and development trends] (Author's abstract of the candidate dissertation, specialty 25.00.02 – Public administration mechanisms). Retrieved from <https://kno.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

3. Garashchuk, O. V., & Kutsenko, V. I. (2021). Osvitnia paradyhma yak zasib modyfikuvannya systemy znan: dosvid Chekhii [Educational paradigm as a means of modifying the knowledge system: Experience of the Czech Republic]. *Rehionalni studii*, (27), 77–82. September 4, 2025. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39579> [in Ukrainian].
4. Muranova, N. P., & Polishchuk, O. V. (2018). Dosvid reformuvannya systemy osvity v Chekhii [Experience of education system reform in the Czech Republic]. *Proceedings of the Scientific Conference of the National Aviation University*, 1–6. Kyiv. September 10, 2025. Retrieved from <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/34026> [in Ukrainian].
5. Pluzhnyk, O. V. (2017). Stanovlennia ta rozvytok spetsialnoi osvity v Chekhii [Formation and development of special education in the Czech Republic]. *Molodyi vchenyi*, (11), 420–423 [in Ukrainian].
6. Systema osvity v Cheshkii Respublitsi [Education system in the Czech Republic]. (n.d.). September 4, 2025. Retrieved from <https://doskolyspolecne.cz/uk/sistema-osviti-v-ceskij-respublici/> [in Ukrainian].
7. Transformatsiini protsesy u shkilnii osviti krain Yevropeiskoho Soiuzu ta SSHa [Transformational processes in school education of the European Union and the USA]. (2018). A. P. Dzhurylo, O. Z. Hlushko, O. I. Lokshyna, et al. Kyiv: TOV “KONVI PRINT” [in Ukrainian].
8. Universytety Chekhii [Universities of the Czech Republic]. (n.d.). September 4, 2025. Retrieved from <https://s-osvita.com.ua/ua/obuchenie-zarubezhom/obrazovanie-v-chekhii/1109-universiteti-chekhiji> [in Ukrainian].

Стаття: надійшла до редколегії 25.09.2025

доопрацьована 24.10.2025

прийнята до друку 09.11.2025

CURRENT STATE AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE CZECH REPUBLIC

Liubov Nos

Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA–79005
lyubov.nos@lnu.edu.ua

A comprehensive analysis of the development and reform of the Czech Republic's education system in the context of its integration into the European educational area has been conducted. It has been substantiated that the modernization of education in the Czech Republic is a strategic resource for social development and is based on the combination of internal socio-economic and cultural factors with external imperatives of international cooperation. The principal directions of educational policy reform are outlined, namely: ensuring equal access to quality lifelong education, decentralization of governance, enhancement of institutional

autonomy, promotion of innovation, openness and transparency of educational establishments, as well as the establishment of systems for monitoring and evaluating the quality of educational services. The structure of the Czech educational system is examined. Particular emphasis is placed on basic education, which lays the foundation for key competences and fosters the development of creative thinking, communication skills, tolerance, and learners' readiness for further socialization. Specific features of secondary education, admission requirements to universities, and the organization of the educational process in higher education institutions are highlighted. The modernization of higher education on the principles of the Bologna Process, the implementation of a multi-level training system, and the activities of leading universities, particularly Charles University, are analyzed. Special attention is devoted to the Czech Republic's experience in decentralization within the education sector. The activities of the Information and Counselling Centre, which provides a wide range of advisory and information services, and the Council for Research, Development and Innovation, which functions as a key advisory body to the Government of the Czech Republic, are presented. It is concluded that the combination of state control with a system of voluntary independent expertise contributes to improving the quality of educational services and brings the Czech model closer to European practices. The experience of the Czech Republic may serve as a valuable reference point for Ukraine in the process of reforming its educational policy and adapting it to the requirements of the European Union.

Keywords: Czech Republic, European educational area, Czech education system, modernization of the education system, educational environment, multi-level training, monitoring of educational services, education reform, decentralization of the education system.